

СУЧАСНА МОДЕЛЬ ОБ'ЄДНАНИХ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД ЯК ЧИННИК РОЗВИТКУ БІЗНЕСУ НА СІЛЬСЬКИХ ТЕРИТОРІЯХ: ЄВРОПЕЙСЬКО-УКРАЇНСЬКІ РЕАЛІЇ

© 2020 ЗІНЧУК Т. О., ПАТИНСЬКА-ПОПЕТА М. М.

УДК 352/353.071 (477) (094)

JEL Classification: H12; R15

Зінчук Т. О., Патинська-Попета М. М.

Сучасна модель об'єднаних територіальних громад як чинник розвитку бізнесу на сільських територіях: європейсько-українські реалії

Мета статті – дослідити й обґрунтувати основні тенденції розвитку бізнесу на сільських територіях в умовах євроінтеграційних перспектив України; визначити умови, напрями та інструменти створення бізнесу в сільській місцевості. Охарактеризовано сучасні проблеми сільських територій України. Обґрунтовано, що підвищення ефективності функціонування аграрного сектора є однією з визначальних умов зміцнення економічного потенціалу територіальних громад. Проаналізовано основні позитивні тенденції експорту аграрної продукції України та їх вплив на розвиток бізнесу на сільських територіях. Виокремлено пріоритетні заходи інноваційного розвитку агропродовольчої сфери. Акцентовано увагу на розробці альтернативних схем організації сільського розвитку, що забезпечує диверсифікацію зайнятості та джерел доходів населення. Наведено види несільськогосподарської зайнятості на сільських територіях. Визначено умови, перспективні напрями й інструменти створення та розвитку бізнесу в сільській місцевості з урахуванням європейського досвіду. Обґрунтовано необхідність стимулювання місцевих ініціатив для розкриття потенціалу аграрного виробництва та бізнесу з метою повного використання сприятливих для України умов світового ринку сільськогосподарської продукції. Аргументовано, що позитивних змін у розвитку сільських територій України можна досягти шляхом інвестування в інновації, у підтримку бізнесу, у людський капітал. На прикладі діяльності об'єднаних територіальних громад (ОТГ) Житомирської області наведено систему заходів щодо розвитку бізнесу на сільських територіях.

Ключові слова: агропромисловий комплекс (АПК), бізнес, ОТГ (об'єднані територіальні громади), сільські території, сталий розвиток, Спільна аграрна політика ЄС (САП ЄС), поглиблена та всеохоплююча зона вільної торгівлі (ПВЗВТ).

DOI:

Рис.: 2. Табл.: 2. Бібл.: 23.

Зінчук Тетяна Олексіївна – доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри міжнародних економічних відносин та європейської інтеграції, Поліський національний університет (Старий бульвар, 7, Житомир, 10008, Україна)

E-mail: zintshuk@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5143-2394>

Researcher ID: <http://www.researcherid.com/AAL-8270-2020>

Патинська-Попета Марина Михайлівна – аспірант кафедри міжнародних економічних відносин та європейської інтеграції, Житомирський національний аерокологічний університет (Старий бульвар, 7, Житомир, 10008, Україна)

E-mail: marypat@ukr.net

УДК 352/353.071 (477) (094)
JEL Classification: H12; R15

UDC 352/353.071 (477) (094)
JEL Classification: H12; R15

Зинчук Т. А., Патинская-Попета М. М. Современная модель объединенных территориальных общин как фактор развития бизнеса на сельских территориях: европейско-украинские реалии

Цель статьи – исследовать и обосновать основные тенденции развития бизнеса на сельских территориях в условиях евроинтеграционных перспектив Украины; определить условия, направления и инструменты создания бизнеса в сельской местности. Охарактеризованы современные проблемы сельских территорий Украины. Обосновано, что повышение эффективности функционирования аграрного сектора является определяющим условием укрепления экономического потенциала территориальных общин. Проанализированы основные положительные тенденции экспорта аграрной продукции Украины, их влияние на развитие бизнеса на сельских территориях. Выделены приоритетные мероприятия инновационного развития агропродовольственной сферы. Акцентируется внимание на разработке альтернативных схем организации сельского развития, что обеспечивает диверсификацию занятости и источников доходов населения. Представлены виды несельскохозяйственной занятости на сельских

Zinchuk T. O., Patynska-Popeta M. M.

A Modern Model of United Territorial Communities as a Factor of Business Development in Rural Areas: European-Ukrainian Realities

The purpose of the article is to investigate and describe the main trends in business development in rural areas in the context of Ukraine's European integration prospects; identify the conditions, directions, and tools for setting up a rural business. Modern problems of Ukraine's rural areas are characterized. It is proved that increasing the efficiency of the agricultural sector is a key factor for strengthening the economic potential of territorial communities. Main positive trends in the export of agricultural products of Ukraine, their impact on business development in rural areas are analyzed. The priority measures for innovative development of the agri-food sector are highlighted. Attention is focused on elaboration of alternative schemes for organizing rural development, which ensures diversification of employment and sources of income. The types of non-agricultural employment in rural areas are presented. The conditions, promising areas, tools for creating and developing business in rural areas are determined with regard to European practices. The need for stimulating local initiatives to unleash the potential of agricultural production and business, in order to fully use favorable for Ukraine conditions in the

территориях. Определены условия, перспективные направления, инструменты создания и развития бизнеса в сельской местности с учетом европейского опыта. Обоснована необходимость стимулирования местных инициатив для раскрытия потенциала аграрного производства и бизнеса с целью полного использования благоприятных для Украины условий мирового рынка сельскохозяйственной продукции. Аргументировано, что положительных изменений в развитии сельских территорий Украины можно достичь путем инвестирования в инновации, в поддержку бизнеса, в человеческий капитал. На примере деятельности объединенных территориальных общин (ОТО) Житомирской области представлено систему мероприятий по развитию бизнеса на сельских территориях.

Ключевые слова: агропромышленный комплекс (АПК), бизнес, объединенные территориальные общины (ОТО), сельские территории, устойчивое развитие, Общая аграрная политика ЕС (ОАП ЕС), углубленная и всеобъемлющая зона свободной торговли (УВЗСТ).

Рис.: 2. Табл.: 2. Библ.: 23.

Зинчук Татьяна Алексеевна – доктор экономических наук, профессор, заведующий кафедрой международных экономических отношений и европейской интеграции, Полесский национальный университет (Старый бульвар, 7, Житомир, 10008, Украина)

E-mail: zintshuk@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5143-2394>

Researcher ID: <http://www.researcherid.com/AAL-8270-2020>

Патинская-Попета Марина Михайловна – аспирант кафедры международных экономических отношений и европейской интеграции, Житомирский национальный агроэкологический университет (Старый бульвар, 7, Житомир, 10008, Украина)

E-mail: marypat@ukr.net

world agricultural market, is substantiated. It is argued that positive changes in the development of rural areas of Ukraine can be achieved by investing in innovation, support for business, human capital. Using the example of activities of united territorial communities (UTC) of Zhytomyr region, a system of measures for business development in rural areas is presented.

Keywords: agricultural sector, business, united territorial communities (UTC), rural areas, sustainable development, EU Common Agricultural Policy (CAP), Deep and Comprehensive Free Trade Area (DCFTA).

Fig.: 2. Tabl.: 2. Bibl.: 23.

Zinchuk Tetiana O. – Doctor of Sciences (Economics), Professor, Head of the Department of International Economic Relations and European Integration, Polissia National University (7 Staryi Blvd, Zhytomyr, 10008, Ukraine)

E-mail: zintshuk@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5143-2394>

Researcher ID: <http://www.researcherid.com/AAL-8270-2020>

Patynska-Popeta Maryna M. – Postgraduate Student of the Department of International Economic Relations and European Integration, Zhytomyr National Agroecological University (7 Staryi Blvd., Zhytomyr, 10008, Ukraine)

marypat@ukr.net

Постановка проблеми. В умовах процесів децентралізації, реформування місцевого самоврядування та утворення об'єднаних територіальних громад в Україні особливого значення набуває дослідження розвитку сільських територій. Для сільських територій нашої держави, які займають близько 90 % площі держави й на яких проживає 30,7% усього населення України, упродовж останніх десятиріч характерна низка проблем. Зокрема, демографічного характеру: зменшення чисельності сільського населення (внаслідок високого рівня смертності та низької народжуваності), міграція жителів (переважно молоді та кваліфіковані працівники). За офіційними статистичними даними, за період 2016–2018 рр. кількість сільського населення зменшилася на 1,2 % (від 13175,5 тис. осіб у 2016 р. до 13015,4 тис. осіб у 2018 р.) [10]. Смертність у сільській місцевості майже в 1,8 рази перевищує народжуваність: у 2017 р. коефіцієнт народжуваності становив 9,9 особи, тоді як коефіцієнт смертності – 17,3 особи на 1000 осіб населення. За даними Міністерства закордонних справ України, у 2018 р. щомісяця з країни виїздить понад 100 тис. осіб, з них повертається лише 30–40 % [2].

До проблем соціально-економічного характеру належать: утрата кількості робочих місць; зростання рівня безробіття (на 1 січня 2018 р. він становив у селах 2,3 %, у містах – 1,4 %) [10]; низькі доходи селян; незабезпеченість сільських мешканців об'єктами виробничої та соціальної інфраструктур; недосконала структура видів економічної діяльності в межах сільських територій, зокрема видів

несільськогосподарської зайнятості; низький рівень розвитку підприємництва; обмежені економічні можливості населення; слабка інформатизація тощо. Усе це призводить до зниження якості життя в сільській місцевості та неприйнятності сільських територій.

Зазначені негативні тенденції зумовлюють потребу в інноваційних підходах щодо розробки й практичного впровадження механізмів стійкого, збалансованого розвитку агропродовольчої сфери, оскільки підвищення ефективності функціонування аграрного сектора є однією з визначальних умов зміцнення економічного потенціалу сільських громад.

У цьому аспекті важливим є питання створення та підтримки місцевого бізнесу як одного з чинників економічного розвитку територій.

Методологія. Теоретико-методологічною основою дослідження є діалектичний метод пізнання процесів і явищ, монографічний (аналіз чинників розвитку бізнесу на сільських територіях), емпіричний (комплексна оцінка сучасного стану об'єкта дослідження), абстрактно-логічний (теоретичні узагальнення та формування висновків).

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Актуальними з погляду реалізації євроінтеграційних перспектив розвитку сільських територій та аграрного сектора в Україні є наукові праці вчених О. Бородіної [1], Т. Зинчук [5; 6], М. Кропивка [17], А. Молдаван [7], Б. Пасхавера [7], І. Прокони [1], П. Саблука [17], В. Самофатової [18], О. Шубравської [7]. Проблема розвитку сільських територій присвя-

тили роботи О. Павлов [14], В. Пальчук [15], О. Попова [16], М. Талавиря [21] та ін.

В умовах євроінтеграції та глобалізації особливої значущості набувають питання забезпечення належних умов для створення бізнесу на сільських територіях, що сприятиме підвищенню ефективності використання наявних ресурсів і резервів, нарощенню фінансових можливостей органів місцевого самоврядування, розвитку спроможності громад. Отже, постає необхідність дослідження процесу формування сучасної моделі ОТГ як важливого стимулу створення бізнесу на сільських територіях, що й зумовлює актуальність теми.

Метою статті є дослідити й обґрунтувати основні тенденції розвитку бізнесу на сільських територіях в умовах євроінтеграційних перспектив України; визначити умови, перспективні напрями та інструменти створення бізнесу в сільській місцевості.

Виклад основного матеріалу дослідження. Нові пріоритети розвитку сільських територій визначено реформами Спільної аграрної політики ЄС (САП ЄС). На Європейській конференції з розвитку сільської місцевості в м. Корк (Ірландія) у 1996 р. сільський розвиток визнано фундаментальним принципом САП у найближчій і майбутній перспективах. На засіданні Ради Європи в Люксембурзі 1997 р. було офіційно прийнято Європейську модель сільського господарства як основу САП, найважливішими ознаками якої стали збалансоване мультимедійне сільське господарство та багатоспектрний розвиток села. Основними цілями сучасного етапу САП (2014–2020 рр.) є: життєдатне виробництво харчових продуктів, стає управління природними ресурсами і кліматом; збалансований територіальний розвиток.

Основні базові засади САП ЄС передбачають: розвиток сільських громад; демократизацію управління; забезпечення здоров'я нації; формування справедливого суспільства; життєдіяльність у рамках екологічних обмежень; досягнення цілей розвитку на основі наукових досліджень.

Внесок САП ЄС у розвиток національної аграрної економіки досягається за рахунок максимізації сільськогосподарського виробництва й мінімізації ризику руйнування навколишнього середовища, запровадження професійного менеджменту в практику господарювання, змін інституційного середовища на користь політики сільського розвитку, підвищення конкурентоспроможності агропродовольчої продукції на європейських і світових ринках [6, с. 79].

Важливою складовою Угоди про асоціацію між Україною та ЄС є глава 13 «Торгівля та сталий розвиток» (Розділ IV «Торгівля та питання, пов'язані з торгівлею») [23]. Від 1 січня 2016 р. розпочалася реалізація в режимі тимчасового застосування Розділу IV Угоди в частині створення поглибленої та всеохоплюючої зони вільної торгівлі (ПВЗВТ). Угода про вільну торгівлю між Україною та ЄС надає Україні можливості для модернізації її торговельних відносин й економічного розвитку, стимулює зростання експорту та надходження інвестицій в українську економіку, сприяє економічній інтеграції України до внутрішнього ринку ЄС.

У главі 17 «Сільське господарство та розвиток сільських територій» (Розділ V Економічне і галузеве співробітництво) зазначено, що співпраця країн у сфері розвитку сільського господарства та сільських територій має спри-

яти сталому сільськогосподарському виробництву. Досягнення цієї мети реалізується шляхом поширення методів органічного виробництва; підвищення конкурентоспроможності агросектору, ефективності ринків, умов для інвестування; заохочення до якості сільськогосподарської продукції та ін.

Однією з вагомих переваг ПВЗВТ для українських виробників є створення нових можливостей доступу до ринку Євросоюзу шляхом поступового скасування митних тарифів для більшості товарів. Зокрема, для сільськогосподарської продукції з моменту тимчасового застосування Угоди з боку ЄС та її ратифікації Україною передбачено скасування мита на 35,2 % тарифних ліній Україною та 83,1 % – Євросоюзом. Так, український аграрний сектор отримує найбільші переваги від зменшення увізних мит: 330 млн євро для сільськогосподарської продукції та 53 млн євро для переробленої сільськогосподарської продукції [4, с. 2–3].

Від початку дії ПВЗВТ спостерігається позитивна динаміка торгівлі між Україною та ЄС. Український експорт продукції АПК до країн ЄС має тенденцію до щорічного зростання, а також до розширення товарних позицій (товарна диверсифікація) (рис. 1).

На ринок ЄС почали виходити нові малі та середні підприємства: на початок 2019 р. 309 українських агропідприємств отримали право на експорт продовольчої продукції, зокрема продуктів тваринного походження. Серед 5 топ-груп товарів, які Україна експортувала до ЄС у 2018 р., зернові культури становлять 9,5 %, жири та олії тваринного або рослинного походження – 8,9 % [3; 22].

Результати аналізу даних дають можливість визначити тенденцію до збільшення експорту продукції АПК у загальному експорті з України, зберігши лідерство в його товарній структурі (рис. 2).

Україна залишається експортером сировини на світовому ринку, у першу чергу рослинного походження (пшениця, кукурудза, ячмінь, соєві боби), що становив 55 % у структурі експорту 2018 р. У 2017 р. значну частку експорту традиційно формували: соняшникова олія (24,8 %), кукурудза (18,0 %), пшениця та суміші пшениці й жита (14,5 %), соя (14,9 %), ячмінь (4,6 %), насіння ріпаку (4,6 %). У 2018 р. у найбільших обсягах експортувалися: зернові культури (38,4 %), олії (23,3 %) та насіння олійних культур (10,2 %) [12].

У 2018 р. експорт продукції рослинного походження порівняно з 2017 р. збільшився на 762,3 млн грн; наразі спостерігається спад експорту готової харчової продукції; залишається низьким рівень експорту продукції тваринного походження внаслідок попиту на вітчизняному ринку та складності виходу на зовнішні ринки (табл. 1).

Економісти слушно вказують на незбалансоване співвідношення експорту сировини і продуктів переробки (90 % сировини і 10 % переробки), незначним є розвиток внутрішньої переробки [9]. Як зазначають науковці, істотних успіхів щодо переорієнтації на виробництво та експорт готової продукції, інноваційно затребуваної, різногалузевої, конкурентоспроможної – не досягнуто, що виводить аграрний сектор за межі інституційно розвинених галузей реальної економіки [19]. Така ситуація в довгостроковій перспективі є менш вигідною для України. Водночас збіль-

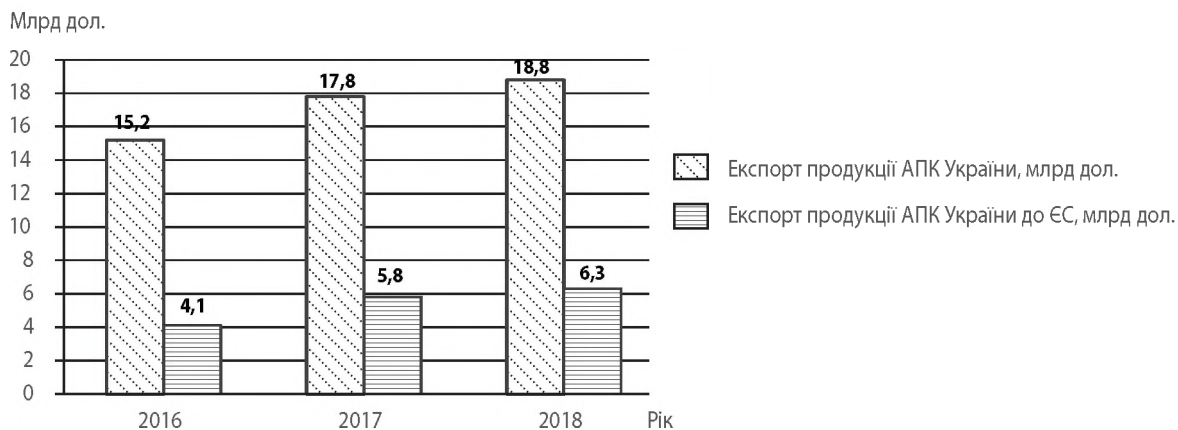

Рис. 1. Обсяги експорту продукції АПК України, млрд дол.

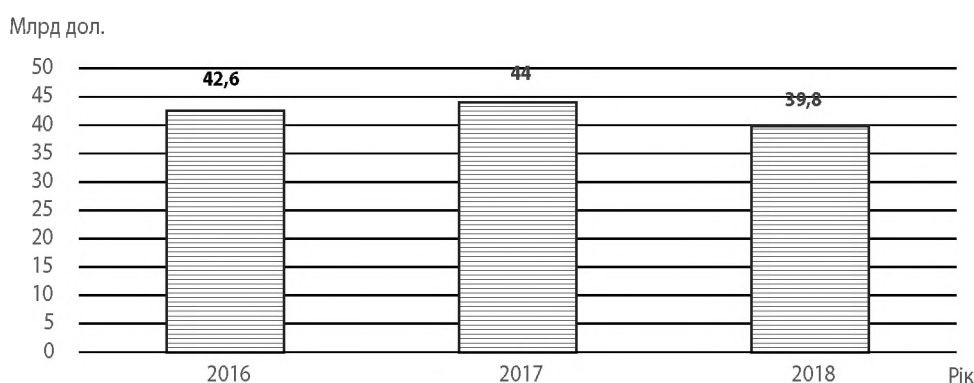

Рис. 2. Продукція АПК у загальному експорті з України, %

Таблиця 1

Динаміка обсягів експорту продукції АПК України у 2015–2018 рр., млн дол. США

Показники	Роки				
	2015	2016	2017	2018	2018 р. до 2015 р., разів
Продукція рослинного походження	5532,1	9213,9	9215,7	9886,3	1,8
Продукція тваринного походження	936,6	961,3	1108,8	1211,1	1,3
Продукція олійно-жирової промисловості	3396,4	4211,5	4605,7	4496,6	1,3
Готові харчові продукти	2939,0	3493,9	2826,7	3018,7	1,02
Усього експорту продукції АПК	12804,1	17880,6	17756,9	18612,7	1,45

Джерело: складено авторами на основі [10]

шення попиту на сировинні товари відображає бізнес-інтереси основних виробників агропродовольчої сфери.

Стратегічною програмою сільського розвитку ЄС визначено такі ключові питання: поліпшення якості життя в сільській місцевості, стимулювання несільськогосподарської зайнятості. Основними напрямками державної підтримки сільських територій країн ЄС у цій сфері є: активізація сільського підприємництва; створення умов для розвитку малого бізнесу в сільських регіонах; модернізація сільської інфраструктури; збереження ландшафтів; інноваційне використання поновлюваних енергетичних джерел із використанням аграрної продукції; забезпечення висо-

ких показників у сільськогосподарському виробництві, у соціально-економічних процесах [7, с. 289].

У країнах ЄС несільськогосподарська зайнятість на сільських територіях представлена такими видами: агротуризм, народні ремесла і промисли, власна переробка сільгоспродукції, аквакультура, виробництво альтернативної енергії, вирощування декоративних рослин, риболовство, бджільництво тощо.

Як зазначає О. Попова, в Україні необхідно сформулювати стратегію сільського розвитку європейського зразка, яка поєднувала б сільськогосподарське виробництво, сільський соціум і безпечно довкілля; забезпечувала конку-

рентоспроможність виробників, інтегрованих у сільський життєвий простір; стимулювала мобілізацію місцевих активів та потенціалу сільських мешканців [16]. Для України такий досвід є пріоритетним, оскільки стимулює безпосередній зв'язок між державною підтримкою сільського виробництва, сільського населення та розвитком сільських територій на засадах сталості.

Під сталим розвитком сільських територій вітчизняні науковці вбачають такий розвиток, при якому забезпечуються зростання, диверсифікація й підвищення ефективності сільської економіки, стабілізація чисельності населення та збільшення тривалості життя, повна й продуктивна зайнятість працездатного населення, підвищення рівня та якості життя в сільських районах, раціональне використання й відтворення їх природно-ресурсного потенціалу [21, с. 146]. Згідно зі змістом наукових доробок, розвиток сільських територій має здійснюватися відповідно до стратегічних напрямів, що відповідають пріоритетним цілям ЄС щодо розвитку сільських територій та сільського господарства. Реалізація Стратегії сталого розвитку України на період до 2030 року [20] спрямована на подолання бідності шляхом ефективної зайнятості населення, розвитку підприємницької активності населення, підвищення соціальних стандартів і гарантій.

Інститут сталих спільнот (США) пропонує для оцінки відповідності розвитку громади принципам сталого розвитку такі елементи: широка та життєздатна у фінансовому відношенні економічна база; реінвестування коштів у місцеву економіку; максимальне сприяння місцевим компаніям; реальні можливості працевлаштування для всіх громадян; організація професійного навчання та освіти, що дає змогу здійснювати перепідготовку кадрів з урахуванням майбутніх потреб [8, с. 8]. Запропоновані елементи враховують ключові аспекти економічного розвитку громад і знаходять застосування в плануванні та реалізації планів розвитку ОТГ в Україні.

Середньостроковим планом пріоритетних дій Уряду до 2020 р. визначено три ключові напрями розвитку сільських громад: 1) економічний розвиток шляхом підтримки сімейних селянських і фермерських господарств та їх об'єднань; 2) підвищення якості життя на селі за рахунок диверсифікації зайнятості й доходів населення за місцем проживання; 3) розбудова лідерського потенціалу сільських мешканців для використання місцевих активів (самоорієнтований розвиток громади) [16].

Досвід країн – членів ЄС показує, що упорядкований час фермерство успішно функціонує за умов сприятливого інституційного середовища. Фермери успішно здійснюють переробку, зберігання, збут, ефективно займаються зовнішньоекономічною діяльністю та диверсифікують аграрне виробництво, що розширює можливості для експорту продукції.

Вітчизняні науковці та практики одним із важливих завдань сільських громад визначають організацію виробництва за європейськими принципами фермерських господарств сімейного типу, малих сільськогосподарських підприємств та особистих селянських господарств (ОСГ), які є ключовими учасниками агробізнесу.

На сучасному етапі формування моделі сталого розвитку агропродовольчої сфери потребує більш широкого

залучення фермерських господарств, господарств населення до ринкового середовища; державної підтримки сімейних домогосподарств; створення для індивідуального сектора сприятливого інвестиційного клімату; упровадження нововведень, енерго- та екологічнозберігаючих технологій, зростання конкурентоспроможності виробництва [14, с. 378]. Без цих складових неможливий розвиток як аграрного сектора економіки, так і розвиток сільських територій загалом.

Пріоритети інноваційного розвитку агропродовольчої сфери вчені-аграрники вбачають у таких заходах: збільшенні обсягів виробництва високоякісної продовольчої продукції на основі використання прогресивних технологій; забезпеченні внутрішнього ринку якісними й дешевими продуктами харчування вітчизняного виробництва; підвищенні надійності й ефективності харчового та сільськогосподарського обладнання; покращенні екологічної ситуації; застосуванні енерго- і ресурсозберігальних технологій виробництва та переробки сільськогосподарської продукції.

Територіальні громади створюють харчові й переробні виробництва: помел зерна, хлібопечення, консервування плодоовочевої сировини, виготовлення комбікормів, організації громадського харчування, заготівельної діяльності та ін. Перспективами місцевого розвитку є розташування агросервісних служб, підприємств і організацій усіх видів обслуговування виробників сільськогосподарської продукції, її заготівлі, зберігання, переробки тощо. Вагомим значенням набуло створення невеликих підприємств, сільськогосподарських кооперативів, що стали ефективним механізмом активізації економічного потенціалу ОТГ, забезпечення конкурентоспроможності малих і середніх сільгосптоваровиробників.

Актуальним для відродження сіл має розширення контрактів із продажу свіжої продукції між виробниками продукції й кооперативами шляхом доставки товарів додому або продажу на орендованих прилавках у супермаркетах чи на фермерських ринках [17; 18]. Отже, інноваційна діяльність в агропродовольчій сфері передбачає інтеграцію виробничих, технологічних і комерційних заходів, охоплюючи всі складові виробничого ланцюга – від виробництва товарів до їх реалізації. Такий підхід сприятиме поліпшенню сільськогосподарських структур і конкурентоспроможності сировинного сектора.

Інновацією в розвитку сільських територій є впровадження кластерних моделей. Під кластером агропродовольчої сфери вітчизняні вчені розглядають таку систему підприємств та організацій, що діють у сфері виробництва й реалізації готової продукції, пов'язаних технологічними ланцюгами, які взаємодоповнюють один одного, а також освітніх, інформаційних і фінансових установ, органів регіонального й муніципального управління, інститутів інфраструктури, що забезпечують їх оптимальну та інноваційну діяльність, досягнення синергетичного ефекту й високої конкурентоздатності. Тому кластерна організація розвитку спрямована на підвищення конкурентоспроможності бізнесу [17; 18]. В Україні набуває поширення формування проектів кластерів в ОТГ за підтримки Євросоюзу, що є перспективним як для розвитку громад, так і територій загалом.

Учені-економісти акцентують увагу на розробці альтернативних схем організації сільського розвитку (забезпечення несільськогосподарської зайнятості, використання рекреаційного та культурно-історичного потенціалу сільських територій, створення якісно нової сільської інфраструктури з мережею консультативних центрів, осередків дорадчих служб, демонстраційних сільських будинків і господарств, збутових та обслуговуючих кооперативів) [6]. Упровадження несільськогосподарських видів економічної діяльності в сільській місцевості забезпечує диверсифікацію зайнятості та джерел доходів. Упровадження останніх років сільські громади надають перевагу розвитку пріоритетних галузей, зокрема, теплових і сонячних електростанцій, переробної промисловості; сектору послуг, народних промислів, зеленого туризму.

Важливими інструментами у вирішенні питань сільського розвитку є стимулювання інвестицій у сільське господарство та сектори, що занепадають, грантів, донорської допомоги. За офіційною статистикою, протягом січня – червня 2018 р. в агропромисловому комплексі України впроваджено інвестиційних проектів загальною вартістю майже 41 млрд грн, їх соціальний ефект – створення 17–19 тис. робочих місць [1]. За аграрними підсумками 2018 року [9], найпотужнішими інвестиційними проектами в АПК стала побудова лінії Вінницької птахофабрики (інвестовано близько 300 млн дол.) та племінний завод міжнародної компанії Bayer у с. Почуйки Житомирської області (сума інвестицій складала 200 млн дол.).

Отже, для розвитку агропромислової галузі, промислового виробництва, сільськогосподарських кооперативів створюються інвестиційні умови, реалізуються численні проекти, забезпечується підтримка місцевого (малого й середнього) бізнесу, налагоджується державно-приватне партнерство.

Система заходів щодо реалізації стратегії сталого розвитку сільських територій представлена на прикладі діяльності територіальних громад Житомирщини.

Відповідно до рамкових документів міжнародного та національного рівнів – Акта про малий бізнес для Європи (The Small Business Act for Europe) та Стратегії розвитку малого і середнього підприємництва в Україні на період до 2020 року – основними цілями розвитку Баранівської ОТГ є активне сприяння економічному зростанню, створенню робочих місць за рахунок збільшення потенціалу громади й налагодження партнерських відносин із приватним сектором і громадянським суспільством [11]. Найбільш ефективна галузь ОТГ – харчова промисловість, лідером якої є підприємство органічної молочної продукції «Organik-milk», що входить до промислової групи компанії Галекс-Агро. Загальний обсяг інвестицій у молочно ферму та комплексний завод із переробки екологічно чистого молока потужністю 30 тонн на добу становить понад 130 млн грн. Товари «Organik-milk» представлені в усіх торговельних мережах столиці України. У 2017 р. до бюджету громади підприємством сплачено 1003,9 тис. грн податків і зборів, серед них – ПДФО в сумі 919,1 тис. грн. Кількість зайнятих у виробництві працівників зростає вдвічі.

Баранівська ОТГ є прикладом упровадження співпраці з іноземними представниками щодо залучення інвестицій в альтернативну енергетику та відкриття нових

виробничих підприємств. Громада виграла грант (700 тис. євро) на будівництво сироварні та супутньої інфраструктури за проектом «Молодіжний кластер органічного бізнесу Баранівської ОТГ», що фінансується Європейським Союзом; запустила малу гідроелектростанцію, яка працюватиме за «зеленим» тарифом; виграла грант на розробку Стратегії сталого енергетичного розвитку. Підписання Меморандуму про спільну реалізацію інвестиційного проекту «Створення агропромислового комплексу з вирощування льону та переробки лляної сировини» з ТОВ «Льонагропром» та інвестиційною компанією TNN LTD передбачає визначення земельних ділянок установленної площі для вирощування льону-довгунця й будівництво заводу з його переробки.

Ушомирська ОТГ Коростенського району, що за спроможністю входить до найуспішніших громад України (посіла 6 місце в загальному рейтингу за підсумками діяльності 366 ОТГ, має найнижчий рівень витрат на утримання апарату ради) активно реалізує інфраструктурні проекти [13]. Система заходів щодо сталого розвитку територій охоплює підтримку переробної промисловості, сільськогосподарських кооперативів, добувну промисловість. Основною товарною структурою експорту є щенева продукція. Підготовлено проект на будівництво ТЕС у селі Поліському, а також супутніх об'єктів інфраструктури – теплиці, екологічного підприємства із сушіння ягід.

ОТГ Житомирщини розпочали процес формування туристичних маршрутів на своїх територіях, проводять їх маркування для збільшення потоку туристів, презентують уже наявні туристичні маршрути. Житомирський центр розвитку місцевого самоврядування, створений Програмою «U-LEAD з Європою» та Мінрегіоном, проводить цикл навчачь для фахівців ОТГ. Питання підвищення рівня фінансової самодостатності та незалежності громад органи місцевого управління вирішують шляхом визначення пріоритетних галузей розвитку економіки на своїх територіях, удосконалення інфраструктури, популяризації територій, сприяння залученню інвестицій, підтримки місцевого бізнесу.

За результатами досліджень сучасну модель ОТГ як стимул бізнесу в сільській місцевості можна представити пріоритетними напрямками (табл. 2).

Сільський розвиток на базі громад вітчизняні вчені розглядають як модель, у якій цілеспрямована зміна всіх найважливіших чинників розвитку села планується, проводиться та контролюється самими громадами за сприяння держави [1, с. 89]. Вагома роль належить лідерському потенціалу місцевих громад. Тому необхідно стимулювати місцеві ініціативи щодо розвитку сільських територій, розкривати потенціал аграрного виробництва та бізнесу з метою повного використання сприятливих для України умов світового ринку сільськогосподарської продукції.

Висновки. Підписання угоди про зону вільної торгівлі з ЄС створює перспективи доступу до ринку Євросоюзу, збільшення притоку іноземних інвестицій в Україну, що стимулює модернізацію збалансованого сільського розвитку, надає додаткові можливості для працевлаштування населення, запровадження нових технологій виробництва. Упровадження європейських підходів до розвитку сільських територій сприяє самодостатності використання потенціалу громад, диверсифікації сільської економіки.

Пріоритетні напрями стимулювання бізнесу на сільських територіях в Україні

№ з/п	Характеристика
1	Розробка та популяризація пріоритетних видів інноваційної економічної діяльності
2	Підготовка бізнес-моделей забезпечення несільськогосподарської зайнятості населення та пошук джерел фінансування на закупівлю основних засобів
3	Розкриття потенціалу бізнесу в кожній сільській громаді
4	Планування та підтримка раціональних бізнес-проектів
5	Покращення інфраструктури підтримки бізнесу
6	Максимальне сприяння діяльності підприємців, підвищення їх ролі в соціально-економічному житті громади
7	Залучення місцевих та іноземних інвестицій
8	Перепідготовка кадрів з урахуванням потреб бізнесу
9	Стимулювання місцевих ініціатив щодо створення бізнес-структур
10	Вироблення механізму партнерства між органами місцевого самоврядування та бізнесом

Джерело: авторська розробка

Аналіз динаміки експортних операцій України упродовж останніх років за окремими групами аграрної продукції дав змогу виявити тенденцію до значного підвищення обсягів продажу більшості видів української сільгосппродукції на зовнішніх ринках. Передумовами використання вигідних умов світового ринку агропродукції є перегляд бізнес-політики (з орієнтації на експорт сировини на створення виробництва з переробки), забезпечення умов для сприятливого бізнес-клімату, розкриття потенціалу бізнесу в кожній сільській громаді.

Результати проведених досліджень дають змогу констатувати, що визначальними чинниками розвитку сільських територій є: раціональне використання наявного ресурсного потенціалу громад; підвищення ефективності розвитку малого і середнього бізнесу; реалізація проектів територіального розвитку, зокрема агробізнесу, що спрямовуються на зростання виробничо-господарської сфери, розвитку підприємництва; активізації діяльності сільськогосподарської кооперації, кооперативів з обслуговування; упровадження сільського зеленого туризму; стимулювання інвестиційно-інноваційної діяльності, у тому числі залучення іноземних інвестицій; створення умов для мікропідприємництва та самозайнятості; упровадження дієвих інструментів інформаційної та методичної підтримки; підвищення ініціативності мешканців громади; вироблення механізму партнерства між органами місцевого самоврядування та бізнесом.

Отже, справжніх змін у розвитку сільських територій України можна досягти шляхом інвестування в інновації, у підтримку бізнесу, у людський капітал. Перспективи подальших наукових досліджень вбачаються в пошуку нових можливостей для сталого розвитку територіальних громад з урахуванням європейсько-українських реалій.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бородіна О. М., Прокопа І. В. Подолання структурних деформацій в аграрному секторі України: інституалізація і модернізація малотоварного сільськогосподарського виробництва. *Економіка України*. 2015. № 4. С. 88–96.

2. В Україні зберігається тривожна тенденція до зменшення сільського населення. URL: <http://infoindustria.com.ua/v-ukrayini-zberigayetsya-trivozhna-tendentsiya-do-zmshennya-sil'skogo-naselennya/>

3. Євроінтеграційний портал. Зона вільної торгівлі. URL: <https://eu-ua.org/zona-vilnoi-torhivli>

4. ЄС – Україна: поглиблена та всеохоплююча зона вільної торгівлі. URL: http://eeas.europa.eu/archives/delegations/ukraine/documents/virtual_library/dcfta_guidebook_web.pdf

5. Зінчук Т. О. Проблеми адаптації аграрного сектору економіки до умов Угоди про зону вільної торгівлі Україна – ЄС. *Економіка АПК*. 2015. № 5. С. 79–87.

6. Зінчук Т. О. Сучасна парадигма Спільної аграрної політики ЄС як протидія глобальним викликам та дезінтеграції. *Економіка АПК*. 2017. № 10. С. 78–85.

7. Інноваційні трансформації аграрного сектору економіки: монографія / за ред. О. В. Шубравської. Київ: ІЕП НАН України, 2012. 496 с.

8. Методологія стратегічного планування розвитку об'єднаних територіальних громад в Україні. URL: https://surdp.eu/uploads/files/SP_OTG_Methodology_UA.pdf

9. Основні аграрні підсумки 2017, 2018 pp. URL: https://biz.censor.net.ua/columns/3042543/osnovn_agrarn_pdsumki_2017_roku; http://biz.censor.net.ua/resonance/3104076/agrarnye_itogi_2018_goda

10. Державна служба статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/>

11. Баранівська ОТГ. URL: <http://mrada-baranivka.gov.ua>

12. Міністерство аграрної політики України. URL: <http://minagro.gov.ua>

13. Ушомирська ОТГ. URL: <https://ushomyrska-gromada.gov.ua>

14. Павлов О. І. Методологія визначення стратегічних пріоритетів розвитку сільських територій. *Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України*. 2014. Вип. 3 (107). С. 370–378.

15. Пальчук В. Розвиток економічного потенціалу громад у рамках реформи з децентралізації. *Україна: події, факти, коментарі*. 2018. № 11. С. 38–50. URL: http://nbuviar.gov.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=3646:ekonomichni-j-rozvitok-gromad-v-ramkakh-detsentralizatsiji&catid=64&Itemid=376

16. Попова О. Л. Система індикаторів сталого сільського розвитку. *Статистика України*. 2010. № 4. С. 61–65.

17. Саблук П. Т., Кропивко М. Ф. Кластеризація як механізм підвищення конкурентоспроможності та соціальної спрямованості аграрної економіки. *Економіка АПК*. 2010. № 1. С. 3–13.

18. Самофатова В. А. Методологія управління сталим розвитком агропродовольчої сфери регіону в умовах децентралізації влади. *Економіка АПК*. 2017. № 6. С. 86–93.

19. Сталий розвиток – XXI століття: управління, технології, моделі. Дискусії 2018 : кол. моногр. / за ред. Є. В. Хлобистова. Київ : НТУ України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського», 2018. 668 с.

20. Стратегія сталого розвитку України на період до 2030 року. Проект. URL: https://www.undp.org/content/dam/ukraine/docs/SDGreports/UNDP_Strategy_v06-optimized.pdf

21. Талавиря М. П. Розвиток сільських територій на засадах сталості. *Науковий вісник Ужгородського університету. Сер. Економіка*. 2016. № 1 (47). Т. 2. С. 146–150.

22. Товарна структура зовнішньої торгівлі // Державна служба статистики України. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2018/zd/tsztt/tsztt_u/tsztt0618_u.htm

23. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони. 27.06.2014. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011/page

REFERENCES

- Baranivska OTH. <http://mrada-baranivka.gov.ua>
- Borodina, O. M., and Prokopa, I. V. "Podolannya strukturnykh deformatsii v aharnomu sektori Ukrainy: instyтуalizatsiia i modernizatsiia malotovarnoho silskohospodarskoho vyrobnytstva" [Overcoming Structural Deformations in the Agricultural Sector of Ukraine: Institutionalization and Modernization of Small-scale Agricultural Production]. *Економіка України*, no. 4 (2015): 88-96.
- Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy. <http://www.ukrstat.gov.ua/>
- Innovatsiini transformatsii ahrahnoho sektora ekonomiky* [Innovative Transformations of the Agricultural Sector of the Economy]. Kyiv: IEP NAN Ukrainy, 2012.
- [Legal Act of Ukraine]. 2014. http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011/page
- "Metodolohiia stratehichnoho planuvannia rozvytku obiednanykh terytorialnykh hromad v Ukraini" [Methodology of Strategic Planning for the Development of United Territorial Communities in Ukraine]. https://surdp.eu/uploads/files/SP_OTG_Methodology_UA.pdf
- Ministerstvo ahrahnoi polityky Ukrainy. <http://minagro.gov.ua>
- "Osnovni aharni pidsumky 2017, 2018 rr." [The Main Agricultural Results of 2017, 2018]. https://biz.censor.net.ua/columns/3042543/osnovn_agrarn_pdsutki_2017_roku; http://biz.censor.net.ua/resonance/3104076/agrarnye_itogi_2018_goda
- Palchuk, V. "Rozvytok ekonomichnoho potentsialu hromad u ramkakh reformy z detsentralizatsii" [Development of Economic Potential of Communities Within the Framework of Decentralization Reform]. *Ukraina: podii, fakty, komentari*. 2018. http://nbuviap.gov.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=3646:e

konomicnij-rozvitok-gromad-v-ramkakh-detsentralizatsiji&catid=64&Itemid=376

Pavlov, O. I. "Metodolohiia vyznachennia stratehichnykh priorytetiv rozvytku silskykh terytorii" [Methodology for Determining Strategic Priorities for Rural Development]. *Sotsialno-ekonomichni problemy suchasnoho periodu Ukrainy*, no. 3(107) (2014): 370-378.

Popova, O. L. "Systema indyikatoriv staloho silskoho rozvytku" [System of Indicators of Sustainable Rural Development]. *Statystyka Ukrainy*, no. 4 (2010): 61-65.

"Stratehiia staloho rozvytku Ukrainy na period do 2030 roku. Proekt" [Strategy of Sustainable Development of Ukraine for the Period up to 2030. Project]. https://www.undp.org/content/dam/ukraine/docs/SDGreports/UNDP_Strategy_v06-optimized.pdf

Sabluk, P. T., and Kropyvko, M. F. "Klasteryzatsiia yak mekhanizm pidvyshchennia konkurentospromozhnosti ta sotsialnoi spriamovanosti ahrahnoi ekonomiky" [Clustering as a Mechanism to Increase the Competitiveness and Social Orientation of the Agricultural Economy]. *Економіка АПК*, no. 1 (2010): 3-13.

Samofatova, V. A. "Metodolohiia upravlinnia stalym rozvytkom ahroprodovolchoi sfery rehionu v umovakh detsentralizatsii vlady" [Methodology of Management of Sustainable Development of Agro-food Sphere of the Region in the Conditions of Decentralization of Power]. *Економіка АПК*, no. 6 (2017): 86-93.

Stalyi rozvytok - XXI stolittia: upravlinnia, tekhnolohii, modeli. Dyskusii 2018 [Sustainable Development - XXI Century: Management, Technologies, Models. Discussions 2018]. Kyiv: NTU Ukrainy «Kyivskiy politekhnichnyi instytut imeni Ihoria Sikorskoho», 2018.

"Tovarna struktura zovnishnyoi torhivli" [Commodity Structure of Foreign Trade]. *Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy*. http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2018/zd/tsztt/tsztt_u/tsztt0618_u.htm

Talavyria, M. P. "Rozvytok silskykh terytorii na zasadakh stalosti" [Development of Rural Areas on the Basis of Sustainability]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho universytetu. Ser. Економіка*, vol. 2, no. 1(47) (2016): 146-150.

Ushomyrska OTH. <https://ushomyrska-gromada.gov.ua>

"V Ukraini zberihaietsia tryvohna tendentsiia do zmenshennia silskoho naseleння" [In Ukraine, There Is a Worrying Trend of Declining Rural Population]. <http://infoindustria.com.ua/v-ukrayini-zberigayetsya-trivohna-tendentsiya-do-zmshennya-silskogo-naseleння/>

"YeS - Ukraina: pohlyblena ta vseokhopliuiucha zona vilnoi torhivli" [EU - Ukraine: a Deep and Comprehensive Free Trade Area]. http://eeas.europa.eu/archives/delegations/ukraine/documents/virtual_library/dcfta_guidebook_web.pdf

"Yevrointehratsiyni portal. Zona vilnoi torhivli" [European Integration Portal. Free Trade Zone]. <https://eu-ua.org/zona-vilnoi-torhivli>

Zinchuk, T. O. "Problemy adaptatsii ahrahnoho sektoru ekonomiky do umov Uhody pro zonu vilnoi torhivli Ukraina - YeS" [Problems of Adaptation of the Agricultural Sector of the Economy to the Terms of the EU-Ukraine Free Trade Agreement]. *Економіка АПК*, no. 5 (2015): 79-87.

Zinchuk, T. O. "Suchasna paradyhma Spilnoi ahrahnoi polityky YeS yak protydia hlobalnym vyklykam ta dezintehratsii" [The Modern Paradigm of the EU Common Agricultural Policy as a Response to Global Challenges and Disintegration]. *Економіка АПК*, no. 10 (2017): 78-85.

Стаття надійшла до редакції 12.05.2020 р.